

АНОТАЦІЯ

Бондаренко П.С. Жіночий досвід сталінських репресій 1930-х рр. (на матеріалах УРСР) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія. – Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Бахмут; Маріупольський державний університет, Маріуполь, 2021.

У дисертації досліджено жіночий досвід сталінських репресій 1930-х рр. на матеріалах Української РСР.

Проаналізовано стан наукової розробки теми, окреслено джерельну базу та методологічні засади дослідження. На сьогоднішній день українські та зарубіжні дослідники розглядають окремі аспекти цієї проблематики. Комплексний аналіз піднятого в роботі питання не став предметом спеціального дослідження. Тому у науковому плані робота є важливою, зважаючи на недостатню вивченість проблематики як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії.

Наукова новизна одержаних результатів також полягає у введенні до наукового обігу нового масиву джерел – документів із Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, нещодавно розсекречених Законом України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» від 2015 року. На їхній основі проаналізовано жіночий вимір сталінських репресій 1930-х рр.

Залучений комплекс матеріалів центральних та галузевих архівних установ, опублікованих документів, джерел особистого походження, дозволив усебічно дослідити жіночий досвід репресій у 1930-х рр. Викладені в дисертації наукові положення й висновки зроблено дисертанткою особисто.

У роботі визначено характер репресій щодо жінок, засуджених як «вороги народу». З'ясовано, що в назване десятиліття одних і тих самих жінок притягували до кримінальної відповідальності по декілька разів. Окрім того, у воєнний та післявоєнний період вони часто залишалися в полі зору репресивних органів і ставали «сталінськими повторниками».

У дисертації проаналізовано репресивну кампанію щодо «дружин ворогів народу», яку було ініційовано оперативним наказом № 00486 «Про репресування дружин та дітей зрадників батьківщини». З'ясовано, що майже всі, без винятку, жінки, чоловіків яких було засуджено як «зрадників батьківщини», мали бути заарештовані. Слідство над ними а також їхні кримінально-слідчі справи відрізнялись від тих, кого було засуджено за «особистий» злочин: вони були короткими та мали формальний характер.

Радянський Союз – держава, якій для існування був потрібен не лише «зовнішній», але й «внутрішній» ворог. Дійсна відсутність останнього проблемою не була, адже його могла легко «призначити» сама влада. Нами було виявлено, що чітких принципів потрапляння жінок до категорії «ворог народу» або «член сім'ї зрадника батьківщини» не існувало. Ні стать, ані освіта, ні соціальний статус чи посада тощо не могли вберегти людину від репресій.

На основі кримінально-слідчих справ Цилі Заславської було реконструйовано біографію жінки та розглянуто особистісний вимір репресій. Аналізуючи кримінально-слідчі справи, дисертантка приділяє увагу їхній інформативній наповненості, відповідності нормам радянського кримінального законодавства, а також порушує питання достовірності документів.

Дослідивши специфіку ходу слідчих дій, вивчивши наявні в справі документи, доведено, що Цилію Заславську було заарештовано за розповідь двох анекдотів. З'ясовано, що у подальшому саме через це її було засуджено

декілька разів. У роботі виявлено, що її обидві кримінально-слідчі справи порушували радянське кримінальне законодавство.

У дисертації реконструйовано життя жінок в умовах ув'язнення. На основі комплексу джерел особового походження разом із залученням офіційних документів, розглянуто різноманітні аспекти життя арештанток у місцях позбавлення волі. Продемонстровано, що специфічний простір ув'язнення радянських в'язниць, період етапування до ГУЛАГу та перебування у самому таборі характеризувалися жахливими побутовими умовами, відсутністю нормального харчування. Виявлено, що щоденна праця, яка була головною складовою повсякденного життя у ГУЛАГу, відіграла важливу роль у житті арештанток. Незважаючи на те, що у більшості випадків робота у таборах була фізично важкою для жінок, вона допомагала їм вижити морально.

Для жінок, засуджених як «дружини ворогів народу», створювали спеціальні місця ув'язнення. Найбільшим табором для «членів сімей зрадників батьківщини» став Акмолінський. Було встановлено, що він відрізнявся від інших таборів системи. Жінок утримували в окремому, закритому просторі. Арештантки, перебуваючи в ув'язненні не розуміли за що засуджено їхніх чоловіків та їх самих. Вони довгий час продовжували вірити у справедливість партійного керівництва і особисто Сталіна. На основі проаналізованих еґо-свідчень, з'ясовано, що вижити в екстремальних умовах ув'язнення їм допомагало різноманіття щоденної праця та віра в майбутнє, якнайшвидше звільнення. Пережити горе від втрати родини, своїх близьких, жінкам допомагала дружба; організовуючи своє табірне дозвілля, арештантки відволікалися від усвідомлення того, що перебувають під вартою.

Отже, дисертаційна робота піднімає актуальні для історичної науки теми. Становище жінок в Радянському Союзі, а особливо їхній шлях через

горнило політичних репресій, у період Другої світової війни та пізнього сталінізму залишається відкритим для подальшого дослідження.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання матеріалів дисертації для подальшого наукового вивчення цього питання, створення комплексних досліджень, присвячених історії тоталітарних режимів у ХХ ст., жіночій історії тощо. Емпіричні дані та висновки можуть бути використані в процесі підготовки спеціальних курсів із вітчизняної новітньої історії.

Розширення та подальший розгляд аналізованої проблематики є важливими й для формування в Україні історичної пам'яті та подолання тоталітарного минулого.

Ключові слова: сталінські репресії, Великий терор, ГУЛАГ, політв'язень, Українська РСР, історико-антропологічний підхід, жіноча історія, повсякденна історія.

Список публікацій, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у виданнях країн ЄС:

1. Блочная форма выполнения заданий как способ активизации учебной автономии студентов (на материалах спецкурса «Повседневная жизнь женщин в лагерях ГУЛАГа в 1933-1953 гг.». *Announcements of union of scientists*. Sliven, 2017. Vol. 32 (2). С. 47-51.

Статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

2. Омельченко П. С. Досвід виживання жінок в Акмолінському таборі для дружин зрадників Батьківщини (на основі его-свідчень). *Історичні і політологічні дослідження*. Вінниця, 2018. № 1 (62). С. 88-104.

3. Бондаренко П. С. Роль та місце дозвілля й стосунків арештанток в Акмолінському таборі для дружин зрадників Батьківщини. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Київ, 2019. Т 30 (69) №3. С. 10-16.
4. Бондаренко П. С. Жіночий досвід сталінських репресій (на прикладі кримінально-слідчих справ Цилі Заславської). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Історія. Філософія. Політологія»*. Одеса, 2019. Вип. 18. С. 12-19.
5. Bondarenko P.S. Informative saturation of ego documents as a historical source. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк, 2020. № 3 (259). Р. 9-12.
6. Бондаренко П.С. Державний терор в СРСР після Другої світової війни (на прикладі архівно-слідчих справ Цилі Заславської). *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2020. Вип. 153 (№ 2). С. 26-30.

Наукові праці апробаційного характеру:

7. Омельченко П. С. Спецоперація проти дружин і дітей «ворогів народу» (до історії одного радянського наказу). *Тоталітаризм у повоєнній Європі: матеріали міжнар. наук. інтернет конф.* (Бахмут, 16 лист.-15 груд. 2016 р.). Бахмут, 2016. С. 54-56.
8. Омельченко П. С. Неофіційна творчість політичних арештантів у таборах ГУЛАГУ. *Перспективи розвитку сучасної науки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 15-16 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 26-28.
9. Омельченко П. С. «Викривлена радянська свідомість» арештантів Акмолінського табору для дружин «зрадників Батьківщини». *Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів: міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 8-9 вер. 2017 р.). Одеса, 2017. С. 27-31.

10. Омельченко П. С. Акмолінський табір для дружин зрадників Батьківщини (1938-1941 рр.). *Перспективи розвитку сучасної науки: міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 29-30 вер. 2017 р.). Київ, 2017. С. 110-112.
11. Омельченко П. С. Повсякденна праця ув'язнених жінок в Акмолінському таборі для дружин зрадників Батьківщини. *Сучасна наука: проблеми і перспективи: міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 6-7 жов. 2017 р.). Київ, 2017. С. 33-35.
12. Омельченко П. С. Дозвілля арештанток Акмолінського табору для дружин зрадників Батьківщини. *Modern methods, innovations and operational experience in the field of social sciences: International research and practice conference* (Lublin, 20-21 oct. 2017). Lublin, 2017. P. 34-37.
13. Омельченко П. С. Дистанційне вивчення історії повсякдення: варіанти завдань (на прикладі щоденного життя жінок у таборах ГУЛАГУ). *Modern problem of management: economics, education, health care and pharmacy: International Scientific Conference* (Opole, 26-29 oct. 2017). Opole, 2017. P. 154-156.
14. Омельченко П. С. Умови утримання жінок-політв'язнів в Акмолінському таборі дружин зрадників Батьківщини. *Суспільні науки сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії: міжнар. наук.-практ. конф.* (Дніпро, 3-4 лист. 2017 р.). Дніпро, 2017. С. 23-28.
15. Омельченко П. С. Творчість та культура у повсякденному житті арештантів ГУЛАГУ. *Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття: міжнар. наук.-практ. конф.* (Хмельницький, 22-23 груд. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 96-99.
16. Омельченко П. С. Репресовані жінки Донеччини в науково-дослідницькій серії книг «Реабілітовані історією». *Бахмутська старовина: краєзнавчі дослідження – 2018: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф.* (Бахмут, 27 лют. – 1 бер. 2018 р.). Слов'янськ, 2018. С. 52-56.

17. Омельченко П. С. Щоденна праця як спосіб вижити в неволі (на прикладі повсякденного життя у Акмолінському таборі для дружин зрадників батьківщини). *Нариси досліджень молодих науковців у галузі гуманітарних наук: Збірник наукових праць*. Бахмут: ГПМ, 2018. С. 152-154.
18. Омельченко П.С. Повсякденне життя в Акмолінському таборі дружин зрадників Батьківщини. *Нариси досліджень молодих науковців у галузі гуманітарних наук: Збірник наукових праць: у 2 т.* Бахмут: ГПМ, 2019. Т.2. Історія. Літературознавство. Педагогіка. Методика. Психологія. С. 38-40.
19. Бондаренко П. С. Донеччанки в Акмолінському виправно-трудовому таборі для дружин зрадників Батьківщини. *Бахмутська старовина: краєзнавчі дослідження – 2019: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф* (Бахмут, 25-26 жов. 2019 р.). *Грані історії: зб. наук. праць. Спеціальний випуск*. Київ, 2019. Вип. 2(10). С. 82-87.
20. Бондаренко П. Делегатські збори як більшовицький варіант активізації жінок в громадському житті. *Вісник студентського наукового товариства Горлівського інституту іноземних мов: збірник наукових праць: У 2 т.* Бахмут: ГПМ, 2020. Т. 2. Літературознавство. Історія. Педагогіка. Методика. Психологія. С. 95-98.